

İslamiyet'ten Önce Türklerde Aile, Evlilik ve Akrabalık

Mehmet Mandaloğlu*

1. Sosyal ve Siyasi Yapının Temelleri

Ana yurtları Türkistan'dan dünyanın farklı bölgelerine göç eden Türkler kültürlerinin devam etmesine özen göstermişler ve aile hayatına önem vermişlerdir. İslamiyet'ten önce Türklerin aile yapısı hakkında günümüze kadar ulaşan Türkçe metinlerde bilgiler yer almaktadır. Aile kavramının İslamiyet'ten önceki Türklerde karşılığı oğuştur. Caferoğlu oğuş sözcüğünü kabile, soy sop, aile, klan, nesil gibi anlamlarla açıklamıştır. Oğuş sözcüğünden türemiş oğuşlug sözcüğü ise kabileye, soya mensup anlamına gelmektedir (Caferoğlu, 2021, s. 140). Kaşgarlı Mahmud oğuş sözcüğünü oymak, hısım, akraba (Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 61, 88 114, II, 83, 103); oğuşlanmak sözünü aile, hısım sahibi olmak (Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 293), oğuşlug sözcüğünü ise aile, hısım sahibi (Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 146) biçiminde açıklamıştır. Aile, Türk toplumunun en küçük birimi olup ailelerin bir araya gelmesiyle urug adı verilen aileler birliği oluşmaktadır. Urug sözcüğü nesil, kuşak, soy, torunlar (Caferoğlu, 2021, s. 266); urug turig sözcüğü ise hısımlar (Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 64) an-

lamında kullanılmıştır. Türk toplum yapısında aileler birliği anlamına gelen urugların bir araya gelmesiyle boy adı verilen sosyal yapı meydana gelmiştir. Boy sözcüğü eski Türkçe metinlerde bod biçiminde geçmekte olup boy, halk, cemaat (Caferoğlu, 2021, s. 45); boy (Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 412) anlamına gelmektedir.

Boylar İslamiyet'ten önceki Türklerde toplumsal dayanışmanın ve devlet yapılanmasının önemli organizasyonlarından biri olup başlarında bulunan beg (bey) tarafından yönetilmişlerdir. Beg sözcüğü bey, efendi anlamına gelmektedir (Caferoğlu, 2021, s. 37). Beyler boyun bütün işlerinden sorumludurlar. Boy beyleri, belirli kurallara göre boyun başına geçerler. Boy beyleri cesareti, mali kudreti, hizmeti, adaleti ve doğruluğuyla tanınan, toplum tarafından kabul görmüş aile reisleri arasından seçilerek iş başına getirilirler (Koca, 2019, s. 162). Seçimle iş başına gelen boy beyleri, iç dayanışmayı sağlamak, hak ve adaleti düzenlemek, gerektiğinde silahla boyun menfaatlerini korumakla görevlidir (Kafesoğlu, 1993, s. 217-218). Beylerin görevlerini yerine getirebilmek amacıyla emrinde her zaman savaşmaya hazır bir silahlı birlik yer almıştır (Koca, 2019, s. 162). Türk devletlerinde önemli konuların konuşulup karara bağlandığı meclislere boyları temsilen beyler katılmıştır.

İslamiyet'ten önce Türk toplumunda boyların bir araya gelmesiyle budun/bodun (boylar birliği) adı verilen sosyal yapı oluşmuştur. Budun/bodun sözcüğü millet, halk, cemaat, ahali (Caferoğlu, 2021, s. 51); halk, ulus, kavim (Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 155, 238, 239, 241; II, 216, 223; III, 398, 420) anlamlarına gelmektedir. Bod ve bodun sözcükleri Orhun Kitabeleri'nde "*Türk bodun ölti, alkıntı, yok boltı. Türk Sir bodun yerinte bod kalmadı/Türk halkı öldü, mahvoldu, yok oldu. Türk Sir halkı(nın) ülkesinde boy kalmadı*"

(*) Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Polatlı Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.
mehmet.mandaloglu@bbu.edu.tr

2. Aile Yapısı

İslamiyet'ten önce Türk devletleri sosyal açıdan hemen hemen aynı özelliklere sahip olmuştur. Bundan dolayı aile yapıları arasında da belirgin farklılıklar bulunmamaktadır. İslamiyet'ten önce Türkler konargöçer yaşam biçimini benimsemişler, Gök Tanrı'ya inanmışlar ve genel olarak hayvancılıkla geçimlerini sağlamışlardır. Binlerce yıllık geçmişe sahip olan Türkler, kendilerine özgü medeniyet geliştirmişlerdir. Türklerde devlet yapısı ile aile arasında doğrudan ilişki kurulmuştur. Aile yapısı toplumun en küçük birimi olmakla birlikte devletin de temelini oluşturmuştur. Bu açıdan Türklerde devletler aile yapısı üzerinde kurulmuştur. Aile, milletin ve devletin geleceğini belirlemede önemli rol oynamıştır. Türklerin dünyanın farklı bölgelerine yayılarak varlıklarını korumaları, aileye verdikleri öneme dayanmaktadır (Kafesoğlu, 1993, s. 216).

Toplumun ve devletin çekirdeğini oluşturan aile yapısının oluşumunda kan

akrabalığı esas alınmıştır. Türklerde aile, çekirdek aile yapısına uygundur. Çekirdek aile; karı, koca ve evlenmemiş çocuklardan oluşmaktadır. Buna küçük aile de denilmektedir (Sarıttaş, 2010, s. 34). Bozkırda en temel sosyal birim, genellikle çadır sayısıyla ölçülen hane idi (Taşağıl, 2021a, s. 50). Gömeç, bu tür aile yapısına ev halkı denildiğini, aynı yerde ikamet eden, işleri birlikte yürüten ve geliri paylaşan kişilerden oluştuğunu belirtmektedir (Gömeç, 2018a, s. 40). Evlilik çağına gelmiş olan çocuklar kendi yuvalarını kurarak yeni bir aile oluşturmaktadırlar (Türkdoğan, 1992, s. 34). Evlenen oğullar hisselerini alıp yeni aile kurmak için çıkarılarken baba evi ise en küçük oğula kalmaktadır (Kafesoğlu, 1993, s. 216). Gençlik çağına gelerek evlenen oğulların yanı sıra yalnız küçük oğulun baba ocağında kalması Türklerde ocağın devamı olarak değerlendirilmektedir. Küçük oğul, evlendikten sonra babasının yurdunda kalmakta, yaşlılıklarında anne ve babasına bakmakta, onların ölümlerinden sonra babasının kalan malının sahibi olmaktadır. Baba ocağını tütürdüğü için küçük oğula "ot tigin" (ateş prensi) adı verilmiştir (Koca, 2019, s. 147). Büyük çocukların aileden ayrılmaları töre gereğince uygun bir hak olarak görülmüştür. Türkler kız için el ateşi, oğul için ise baba ocağı ifadesini kullanmışlardır (Gömeç, 2018a, s. 41).

Çekirdek aile yapısı Türklerin konargöçer yaşam biçimi açısından elverişlidir. Türkler, bir yerden başka bir yere göç ederken hızlı ve çevik olmak zorundadır. Bu hareketlilik için çekirdek aile yapısı toparlanmayı ve hızlı hareket etmeyi kolaylaştıracak niteliktedir. Çekirdek aile yapısına göre yaşayan eski Türkler hür fertler yetiştirme imkânına sahip olmuşlardır (Kafesoğlu, 1993, s. 216). Türklerde çekirdek aile yapısının olduğunu kanıtlayan en önemli örnek Asya Hun Devleti Dönemi'ne aittir. Tarihçi Hazarov Çin kaynaklarına dayanarak MS 90 yıllarında Güney Hun Devleti'nin 34.000 aileden oluştuğunu ve toplam nüfusun ise 237.300 kişiden mey-

dana geldiğini aktarmıştır. Onun verdiği bilgilerden Hun ailelerinin ortalama 7 kişiden oluştuğu anlaşılmaktadır (Yuvalı ve Demirci, 2021, s. 41). Bu bilgi Türklerde Hunlardan itibaren çekirdek aile yapısının olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu durumun oluşmasında konargöçer yaşam biçiminin doğrudan etkili olduğu anlaşılmaktadır.

İslamiyet'ten önce Türk toplum yapısında soy, akrabalık, hısımlık gibi ilişkiler geniş aile yapısının varlığını göstermektedir. Bu yapılar, toplumsal bağları güçlendirmiş ve aile içindeki dayanışmayı pekiştirmiştir. Gökalp, Türk toplumunun büyük aile yapısına sahip olduğunu belirterek bu yapının üç farklı şekilde maderi büyük aile, asabe ve soy biçiminde oluştuğunu belirtmektedir. Ona göre maderi büyük aile yapısında nesep anne tarafından, asabe aile yapısında ise nesep baba tarafından gelmekte olup Türk aile yapısı bu iki türe de uygun değildir. Eski Türk aile yapısı "soy" adını almaktadır. Soy tipi ailede erkek ve kadın tarafından gelen akrabalar yer almaktadır. Bu akrabalar hukuki açıdan birbirine eşit seviyededir. Ana soyu ile baba soyunun eşit olması, asaletin de her iki taraftan geçmesini gerektirmektedir (Gökalp, 1976, s. 290-293). Soya dayalı bu toplumsal organizasyon akrabalık ilişkilerinin ön plana çıktığı geniş aile yapısını çağırıştırılmaktadır. Geniş aile birden fazla kuşağın bir arada yaşadığı, gelenek ve göreneklerine sahip çıkan, akrabalar arasında güçlü bağların bulunduğu ve aile reisinin babanın olduğu aile modeli olarak tanımlanmaktadır (Selçuk, 2020, s. 37). Türklerde her ne kadar çekirdek aile yapısı görülmekte ise de konargöçer yaşam biçimi Türklerin boylar biçiminde teşkilatlanmasını zorunlu kılmıştır. Her ne kadar bu zorunluluk olsa da Türklerin yaşam biçimleri bu aile yapısına uygun görülmemektedir. Bu konuda farklı fikirler bulunmaktadır. Gömeç konargöçer yaşam tarzının geniş aile yapısına müsait olmadığı görüşündedir (Gömeç, 2018a, s. 40). Taşağıl ise geniş aile yapısının kültürel açıdan ideal olduğunu, birçok ekonomik avantaj sağladığını

belirtmesine rağmen onların bir arada kalmalarının zor olduğunu belirtmektedir (Taşağıl, 2021a, s. 51). Türkler, belirli bir bölgede uzun süre yerleşik kalmadıkları için geniş aile yapısı oluşmamıştır. Bu durum, yaşam tarzlarının aile yapısı üzerindeki etkisini açıkça göstermektedir. Türklerin çekirdek aile yapısını yaygın olarak benimsedikleri dönemde çağdaşları olan Roma ve Pers uygarlıklarında geniş aile tipi yaygın olarak görülmektedir. Türklerin Uygur Dönemi'nden itibaren yerleşik hayatı benimsemeleri aile yapısında da değişimleri beraberinde getirmiştir. Uygurlarda aile kan bağıyla birbirine bağlı geniş ailelerden meydana gelmiştir. Aile ata/dede, eşi ve çocuklardan oluşur. Ata/dede yaşadıkları sürece evlatlar ayrı bir ev kurmamaktadır (Yuvalı ve Demirci, 2021, s. 54).

İslamiyet'ten önce Türklerde aile yapısı ataerkil (baba ailesi) bir özellik taşımaktaydı. Bu yapının oluşmasında soyun anne tarafından baba tarafına geçmesi etkili olmuştur. Aile reisi baba olurken, evin bütün işlerinden anne sorumludur (Selçuk, 2020, s. 130). Ailenin reisi baba olmakla birlikte aile fertleri üzerinde babanın herhangi bir baskısı yoktur. Babanın yetkisi daha çok temsili nitelikte olup aile içinde anne de önemli sorumluluklar üstlenmiştir (Durmuş, 2016, s. 50). Tarih boyunca Türkler aile hayatına ve kadına önem vermişlerdir. Nesillerin ve devletin devam etmesinde, kadının ve ailenin rolü büyüktür. Türklerde ataerkil aile yapısı hâkim olsa da kadının statüsü erkeğin gücünü ve otoritesini pekiştirmiştir. Türk ailesinde babadan sonra kadın evin direği olarak kabul edilir. Özellikle savaş zamanlarında baba evden uzaklaştığında ailenin bütün yükü kadının omuzlarına binmektedir (Gömeç, 2018a, s. 50).

Türkler ataerkil aile yapısının temeli egzogami adı verilen dışarıdan evlenmeye dayanır (İnan, 2020, s. 341). Bu aile yapısında oğlanlar dışarıdan evlendirilmekte, kızlar ise dışarıya verilmekteydi (Koca, 2019, s. 148). Egzogami biçiminde evlilikler hakkında bil-

gi veren Çin kaynaklarına göre MÖ 3. yüzyılda Hun hükümdarları belirli bir boydan evlenmişlerdir. Hunlarda karşılıklı dünür olma âdeti bulunmaktadır. Hep bir boydan kız alma âdeti, belirli bir boya kız verme yani karşılıklı kız değiştirme âdetiyle bağlantılıdır. Aynı âdet Göktürklerde, Uygurlarda ve Kırgızlarda da bulunmaktadır (İnan, 2020, 341). Bu şekildeki dışarıdan evlenmelerde akrabalık sayısının artırılması, birbirlerinin destek ve himayesinin sağlanması esastır. Bu şekildeki evlilikler yoluyla daha güçlü ailelerin kurulması hedeflenmiştir. Aileler daha güçlü olabilmek için dedenin idaresi altında toplanmışlardır. Türk aile düzeni, adeta bir aile sigortası gibi kurulmuş ve herkesin hayatı güvence altına alınmıştır (Ögel, 1979, s. 168). Türklerin düşman saldırılarına karşı koyabilmeleri güçlü aile yapısı ve ordular sayesinde mümkün olabilmektedir.

Türklerde genellikle monogami (tek eşle) biçimi evlilik geçerlidir. Sadece zaruri durumlarda çok evliliğe rastlanmaktadır. Türk töresine göre evin gerçek hanımı ilk eştir. İlk eş razı olmadıkça, erkek ikinci evliliğini yapamazdı (Gömeç, 2018a, s. 45). Türk töresi ikinci evliliği yasal olarak kabul etmediğinden Türkler ikinci eşe "kuma" adını vermişler, hatun dememişlerdir. Bu duruma Hunlardan itibaren evlilik yoluyla yapılan ittifak antlaşmaları örnek olarak verilebilir. Türk prensesleri, Çin hükümdarları ile evlenerek iki devlet arasında akrabalık bağı kurmuş ve ilişkilerin düzelmesini sağlamıştır (İzgi, 2020, s. 77). Aynı şekilde diplomatik evliliklerde Türk kağanlarının Çinli prenseslerle evlendikleri de görülmektedir. MÖ 198 yılında Hunlarla Çinliler arasında yapılan barış antlaşmasına göre Hun kağanı bir Çinli prensesle evlenmiş ve bu evlilik sonucunda Han İmparatorluğu her yıl belirli bir miktar ipek, şarap ve yiyecekten oluşan hediyeler göndermeyi kabul etmiştir. Bu antlaşmanın karşılığında Hunlar Çin topraklarını istila etmemiştir. Bu ittifak antlaşması gereğince Prenses Liou Ching, Hunlara gelin olarak gitmiştir. Bu antlaşma

ile tarihte ilk kez evlilik yoluyla akrabalık ve müttefiklik tesis edilmiştir (Taşağıl, 2021b, s. 34). Bu şekilde diplomatik yöntemlerle yapılan evlilikler yoluyla alınan hükümdar eşlerine "kunçuy" denilmektedir. Kunçuy, hatundan bir derece aşağı kadın, bike, prenses anlamına gelmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 2021, III, 240). Türklerde devlet yönetiminde hatun adı verilen birinci eş söz sahibidir. Türk töresine göre devleti yönetecek olan tiginlerin ilk eşten doğmuş olması gereklidir. Diğer eşlerden doğan erkek çocuklar kağan olma hakkına sahip olmamışlardır. Bu yönüyle kuma bir eş gibi değil, hatunun kız kardeşi ya da yakın akrabası gibi aileye katılmıştır. Kendi çocukları bile kumaya teyze diye hitap etmişlerdir. Kumaların çocukları, babalarının servetinden pay almamışlar, onların yaşayabilmeleri için doyacak kadar servet verilmiştir (Sevinç, 1987, s. 79).

İslamiyet'ten önce Türklerde levirat (leviratus) adı verilen aile düzeni bulunmaktadır. Babaları ölen oğullar, anneleri ile küçük kardeşlerini ailelerine katıp, onlara bakmak ve beslemek zorunda idiler. Ölen kardeşlerin eşleri ve çocukları da sokakta kalmazlardı. Yaşayan kardeşler hemen onları kendi ailelerine katıp sahip çıkarlar ve onlara bakarlardı (Ögel, 1979, s. 164). Rasony, kocası ölen kadının ailede kaldığını, ailenin erkek fertlerinden biri tarafından evlendiğini ifade etmekte olup levirat geleneğinin toplumun her tabakasında aynı şekilde görülmeyeceğini, bu uygulamanın yüksek tabakaya has olduğunu belirtmektedir (Rasony, 1971, s. 56-57). Buradan eşi ölmüş kadınların toplum içerisinde tek başına çaresiz bırakılmayarak himaye edildikleri anlaşılmaktadır. Bu uygulamaya Hunlardan itibaren Türk topluluklarında rastlanmaktadır. Eberhard, H'Yung-nuların çocuksuz kalan üvey anneleriyle evlendiklerini belirtmektedir (Eberhard, 1996, s. 76). Hunların sosyal ve kültürel yapıları ile ilgili bilgi veren Shi-Ji Hunların baba ölünce üvey anneleriyle evlendiklerini, kardeşlerden biri öldüğünde bunların karılarıyla evlendiğini

aktarmaktadır (Otkan, 2021, s. 23). Hunlarda bu tür evliliklerin görülmesinin nedeni başsız kalan aileyi bir çatı altında toplama geleneğidir. Sağ kalan eşin eski soyuna dönerek mal hissesini birlikte götürmesi ve böylece iş gücünün de eksilmesinin önlenmesi amaçlanmıştır (Taşağıl, 2017, s. 82). Levirat yani üvey anne ile evlenme geleneği Hunlara özgü olup sonraki dönemlerde de devam etmiştir (Türkdoğan, 1992, s. 5). Hunlarda büyük kardeş öldüğünde, ondan sonra gelen kardeş, ölen kardeşinin karısı ve çocuklarını, eğer dul isterse alıp kendi ailesine katabiliyordu (Ögel, 1979, s. 176). Bu evlenme geleneği Göktürklerde de görülmektedir. Göktürkler ölen babalarının ve ağabeylerinin dul karıları ile evlenmişlerdir. Toplum nezdinde hoş karşılanmayan üvey anne ile evlenme ölümle birlikte meşruluk kazanmıştır. Göktürk insanı baba sağken üvey annelerinden biriyle evlenmeyi aklına getirmeyen ölümle birlikte üvey ana ile evlenme bir görev hâline gelmiştir (Divitçioğlu, 2000, s. 162).

3. Aile Kurumu ve Evlilik

Aile, insan toplumlarının çekirdeğini oluşturan kurumlardan biri olarak tarih boyunca her kültürde varlığını sürdürmüştür. Toplumun en küçük birimi olan aile, evlilik ve kan bağına dayanan karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik anlamına gelmektedir. Aile, nesep ve evlilikle bir araya gelmiş, bir çatı altında bulunan topluluktur. Ana, baba, çocuklar ile büyük ana, büyük babadan müteşekkildir (Doğan, 2020, s. 36). Aile, insan soyunun devamlılığını sağlayan, bireyin toplumsallaşma sürecinin ilk basamağını oluşturan, maddi ve manevi değerlerin yaşatılmasında ve bunların gelecek nesillere aktarılmasında rol oynayan toplumsal bir kurumdur. Aynı zamanda toplumsal düzenin ve istikrarın sağlanması açısından da önemlidir. Türk ailesi saygı, sevgi, eşitlik, dayanışma ve yardımlaşma temeli üzerine kurulmuştur. Bu sağlam yapı aile kurumunu ve aile bireyleri

arasındaki ilişkileri düzenlemiş, birlik ve beraberliği güçlendirmiştir (Durmuş, 2016, s. 129).

Türk toplumunda aile kurumunun oluşması evlilik yoluyla gerçekleşmiştir. Türkçede kullanılan evlenme veya evlendirme tabirleri, evlenen erkek veya kızın baba ocağından ayrılarak yeni bir ev (aile) kurduğunun ifadesidir (Kafesoğlu, 1993, s. 216). Evlenmek, kadın ile erkeğin yuva kurmak amacıyla birleşmesidir. Evlilik, iki insanın birlikteliğini resmileştiren ve toplum tarafından kabul edilen bir bağlıdır. Evlenen kadın ve erkek, baba ocağından ayrılarak yeni bir aile kurar ve kendi yuvalarını oluştururlar. Eski Türklerde iki gencin evlenmesi o kadar kolay değildi. Aileler kendilerine katılacak gelin ve güveyin her şeyden evvel soy ve sopunun temiz olmasına bakarlardı. Gelin ve güveyin çalışkan, iyi huylu, namuslu ve elinin-ayağının da güzel olması önemliydi. Delikanlı, her açıdan kuvvetli ve becerikli olmalıydı (Gömeç, 2018b, s. 8). İslamiyet'ten önce Türklerde evlenme toplumsal bir sorumluluk olarak görüldüğünden oğlan ve kızın ortak iradesi ile ailelerin karşılıklı rızasına bağlı olarak gerçekleşmiştir. Bekarlığın ayıp sayıldığı Türklerde oğlanlar dışarıdan evlendirilmekte, kızlar da dışarıya verilmekteydi (Koca, 2002, s. 16).

İslamiyet'ten önce Türklerde evlilik geleneklerinin ilk izlerine Hunlarda rastlanmaktadır. Ailenin kurulmasında bazı gelenekler, görenekler ve törenler önemli rol oynamaktaydı. Bu gelenekler Göktürkler ve diğer Türk toplulukları tarafından devam ettirilmiştir (Sarıtaş, 2010, s. 40). Toylar, bayramlar, festivaller, ok atma şenlikleri gibi çeşitli eğlenceler birlik ve beraberlik duygusunun geliştiği toplumsal organizasyonlardır. Kızlar ve erkekler bu organizasyonlarda birbirlerini görüp tanıma-tanışma imkânına sahip olmuşlardır. Çin kaynaklarında ise evlilik çağına gelmiş gençlerin cenaze merasimlerinde eş seçtikleri bilgisi yer almaktadır (Lin Gan, 1999, s. 219). Çin kaynaklarının verdiği bilginin tartışmalı olduğu açıktır. Nitekim

Türkler gerek gündelik hayatlarında gerekse toplumsal organizasyonlarda birbirlerini görme imkânına sahip olmuşlardır.

Evlenme ve yuva kurma, sadece Türk toplumunun değil aynı zamanda devletlerin de temelini oluşturmuştur. Aile ise bu temelin çekirdeğidir (Ögel, 1979, s. 174). Bu temelin sağlam atılması toplum ve devlet hayatı açısından oldukça önemlidir. Eski Türk toplumunda evlenmek erkek açısından kavuşmak (Koca, 2019, s. 148); kadın açısından beglenmek (bey sahibi olmak, bey edinmek) (Kaşgarlı Mahmud, 2021, II, 239, 254) ve erlenmek (er sahibi olmak) (Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 257) sözcükleriyle ifade edilmiştir. Evliliğin sembolü “*eb*” yani evdir. Ocak, Türklerde ev ve yuvanın tek sembolüdür. Evlilik, sönmez bir ateş yakmadır (Ögel, 1979, s. 174). Bu açıdan evlenme aynı zamanda bir ocak tütürmedir. Türklerde evlenme sözcüğü “*eblenme*” (ebledim oğlumun, yani oğlumu evlendirdim) şeklinde söylenmiştir (Güler, 1992, s. 50). Evlenme, Türklerde çok eskiden beri bir “*koşulma, dirlik, derim ve tiriglig*” yani birlikte yaşamadır (Ögel, 1979, s. 174).

Türklerde aile törenle yapılan evlenme sonucunda kurulus. Yakın kan bağı evlenme için engeldir. Aileler çocuklarını veya vesayet altındaki çocukları istedikleri yaşta evlendirebilirler. Bunun için belirli bir yaş sınırı yoktur. Evlenmenin önemli şartlarından biri babanın ve annenin rızasıdır (Arsal, 2020, s. 329).

İslamiyet’ten önce Türklerde iki gencin birbirini istemesi yeterli değildir. Annenin ve babanın rızasını almak, taraflar arasında akrabalık tesis etmek ve evliliğe ilk adımı atmak için erkeğin ailesi tarafından kızın istenmesi önemli bir basamaktır. Bu talebi yerine getirenler erkek ailesinin büyükleri, yol yordam ve konuşmasını bilen akrabalar, çevredeki sözü dinlenen kişiler olmuştur (Gömeç, 2018b, s. 9). Bu kimseler iki ailenin arasının bulunmasında rol oynayan aracılar olup farklı sözcüklerle ifade edilmiştir. Sawcı sözcüğü

hısım ve dünürler arasındaki elçi (Kaşgarlı Mahmud, 2021, III, 154, 441), yorigçı sözcüğü hısımlar, dünürler arasında gelip giden adam (Kaşgarlı Mahmud, 2021, II, 51), arkuçı sözcüğü iki kişi arasında aracı olan, evlenme zamanında dünürler arasında gelip giden kişi (Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 141) anlamında kullanılmıştır. Kız ve erkek önceden anlaşmış olsalar bile evlilik antlaşması için aracılardan yardımıyla ailelerin bir araya gelmesi gereklidir. Bu kişiler aynı zamanda tanıklık görevini de üstlenmiştir (Ögel, 1979, s. 175). Dede Korkut Hikâyeleri’nden Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek Destanı’nda Pay Piçen Bey “*Beyler; benim de hakkıma bir dua eyleyin, Allah Teala bana da bir kız versin.*” dedi. Kudretli Oğuz beyleri el kaldırdılar, dua eylediler, “*Allah Teala sana da bir kız versin.*” dediler. Pay Piçen Bey bu duanın ardından “*Beyler; Allah Teala bana bir kız verecek olursa, siz şahit olun benim kızım Pay Püre Bey’in oğluna beşik kertme yavuklu olsun.*” dedi (Ergin, 2018, s. 64). Buradan evlenmenin belirli bir meşruiyet temeline dayandırıldığı ve tanıklık görevinin öne çıkarıldığı görülmektedir. Ayrıca Türklerde beşik kertmesi yoluyla evliliklerin de olduğu anlaşılmaktadır.

Aracılar, kız ailesinin fertleriyle yaptıkları görüşmeden olumlu cevap almışlarsa oğlan tarafının aile büyükleri kız istemeye gitmekteydiler (Koca, 2019, s. 149). Kız isteme, evlilik sürecinin ilk aşamasını oluşturmaktadır. Bu görüşmede aracılık yapan kimse veya erkeğin babası gelin adayını, babasından veya abisinden “*Tanrı buyruğu*” ile istemiştir. Evlilik müessesesine büyük bir kutluluk ve önem veren Türklerde babanın sonsuz velayet hakkı bulunmamaktadır. Bundan dolayı söz kesiminde kız evlenmeye razı olduğunu gösteren bir “*rızalık*” sembolünü babasına verirdi. Bu sembol bütün Türk illerinde “*mendil*” idi (Ögel, 1979, s. 183-184). Rızalık sembolünün verilmesinin ardından kızın babası veya aile büyükleri tarafından “*virdim*”, oğlanın aile büyükleri tarafından da “*aldım*” demek suretiyle iki gencin ev-

lenme kararı alınmaktaydı (Koca, 2019, s. 149). Bu isteme sürecinin ardından Türklerde çok değer verilen bir antlaşma şekli olan söz kesme merasimi yapılmaktadır. Bu antlaşma at üzerinde yapılmıştır. Kız ve oğlan tarafı önceden hazırlanmış at üzerine binecek karşılaşıyor ve böylece antlaşma sağlanırdı (Ögel, 1979, s. 183). Bundan sonra oğlanın ailesi kızın ailesine birtakım hediyeler vermek durumundaydı. Bu hediyeler "kalın" olarak adlandırılmıştır. Kalın, başlık parası değildir. Türklerde kadın, bir eşya ya da bir mal olarak görülmez. Bu nedenle ödenen kalın, bir gelin fiyatı olarak kabul edilemez. Kalın, babanın kızını yetiştirme hakkı ve annenin süt hakkı olarak değerlendirilmiştir. Kalın sözcüğü, öncül mihir olarak kadına verilen çeyiz anlamına gelmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 2021, III, 371, 372). Bazı bilim insanları ise kalının başlık parası olduğu görüşündedir. İzgi, bir kadınla evlenebilmek için günümüzde başlık parası olarak bilinen, o dönemde ise "kalın" denilen büyük bir para ödendiğini aktarmaktadır (İzgi, 2020, s. 77). Gömeç, kalının kadınlar için çok yüksek meblağlar tutan bir nevi başlık parası olduğunu, itibarlı biriyle evlenmek için servet ödenmesi gerektiğini belirtmektedir (Gömeç, 2018a, s. 46). Kalının miktarı ve niteliği, ailenin ekonomik durumuna göre değişirdi. Kalın, at, deve, koyun gibi çeşitli evcil hayvanlardan oluşabiliyordu (Rasony, 1971, s. 56). Kalının miktarı, ailenin prestiji açısından önemlidir. Mutlak surette ödenmesi gerekir. Düğünün yapılması kalının ödenmesine bağlıdır. Babanın kalını ödeyecek durumu yoksa oğlunu çalıştırarak kazandığı parayı kalın olarak ödeyebilir. Kız evine ödenen kalın, damadın değil, bütün bir ailenin malı ve sermayesi sayılmıştır. Bundan dolayı kalın, ailenin bir güvenlik sigortası, unutulmayan ve kaybolmayan bir depozito gibidir (Ögel, 1979, s. 179). Türklerde kalın verme zorunludur ancak kalınsız evlilikler de yapılmıştır. Gelinin erkek ve kız kardeşlerine "ağırlık" veya "yandış" adı verilen birtakım hediyeler gönderilmiştir (Koca, 2019, s. 150). Ağırlık sözcüğü ikram ağırlayış anlamına gel-

mektedir (Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 114). Yandış sözcüğü ise Anadolu'da eski evlilik merasimlerinde "yandı asbabı" olarak varlığını sürdürmüştür. Oğlan ailesinin kalın adı altında birtakım hediyeler vermesine karşılık kız ailesi de çeyiz hazırlamak durumundadır. Sep sözcüğü gelinin malı olan çeyiz (Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 319), septürmek sözcüğü çeyizlemek, çeyizle güveyin evine göndermeği emretmek (Kaşgarlı Mahmud, 2021, II, 182) anlamına gelmektedir. Kız, "yumuş" adlı bir çeyiz getirirdi. Çeyiz, hayvan sürüleri, erzak ve bazı eşyalardan oluşan bir mal varlığıdır. Kızın çeyizi, babasının malından kendi hissesine düşen payı temsil eder. Bu çeyiz, aile üyeleri arasında verilen armağanlardan oluşmuştur (Gökalp, 1976, s. 296). Çeyizini alıp kocasının kütüğüne yazılan kızın baba malından miras hakkı kalmazdı (Ögel, 1979, s. 178). Bu yönüyle eski Türk aile hukukunda çeyizin miras hakkı kabul edildiği anlaşılmaktadır. Çeyiz, ana ve babanın hayattayken kızlarına verdikleri miras payıdır. Kız çocukları evlenirken ailesinden bir miktar çeyiz aldıkları için mirastan paylarını almış sayılmışlardır.

Türklerde söz kesmenin ardından nişan merasimi gerçekleşir. Nişan, oğlanla kızın evlenmek üzere birbirine söz vermesidir, bir belirtidir, evlenme vaadidir ve bir ön akittir. Belgü sözcüğü işaret, sembol, alamet, nişan, im, belge gibi anlamlara gelmektedir (Özkan, 2001, s. 205; Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 427, 428). Aynı zamanda yüzük takma merasimidir. Yüzük oğlan ve kızın birbirleriyle nişanlandıklarını gösteren bir semboldür. Adaklı sözcüğü nişanlı anlamına gelmektedir. Nişan töreni ise küçük düğün olarak adlandırılmıştır (Ögel, 1979, s. 184). Dede Korkut Hikâyeleri'nde Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nda Bamsı Beyrek parmağındaki altın yüzüğü çıkararak Banu Çiçek'in parmağına takmış ve ardından "Aramızda bu nişan olsun han kızı" diyerek evliliğin ilk adımını atmıştır (Ergin, 2018, s. 70). Türklerde kız ve erkek belirli bir süre nişanlı kalmaktadırlar. Nişanlılık süresince taraflar düğün ha-

zırlıkları yapmaya çalışmaktadırlar. Nişanlılık süresinin ne kadar olacağı belirlenmemiştir ancak tarafların kalının tamamı ödeninceye kadar nişanlı kalmaları kabul edilmiştir. Kalının ödenmesiyle nişanlılık süresi sona erer ve ardından düğün merasimi gerçekleştirilir. Nikâh kıyma düğün merasiminin önemli bir aşamasıdır ve bütün Türk illerinde aynı şekilde söylenmekte olup kız evinde gerçekleşmektedir (Ögel, 1979, s. 185). Türklerde nikâhsız evlilik söz konusu değildir (Türkdoğan, 1992, s. 42). Türklerde evlenme düğün töreniyle tamamlanmaktaydı. Düğün sözcüğü düğmek (düğmelemek, bağlamak) fiilinden çıkmış bir isimdir. Düğünle iki aile birbirine bağlanmaktadır (Koca, 2019, s. 150). Düğünler birlik ve beraberlik duygularını geliştiren, yardımlaşma ve dayanışma ruhunu bünyesinde barındıran toy olarak görülmüştür. Dede Korkut Hikâyeleri'nde nişan toyuna "*küçük düğün*", evlenme toyuna "*büyük düğün*" denilmiştir. Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nda "*Pay Piçen kızı Banu Çiçek küçük düğününü yaptı büyük düğününe müblet koydu.*" ifadesinden nişan yapıldıktan sonra düğün hazırlıkları için belirli bir zaman geçtiği anlaşılmaktadır (Ergin, 2018, s. 81). Türkler, düğünlerinin gösterişli olmasına özen göstermişlerdir. Orhun Kitabeleri'nde Göktürk hükümdarı Bilge Kağan'ın kızını Türgiş hakanına büyük bir törenle verdiği, Türgiş hakanının kızını da büyük bir törenle aldığını artarmıştır (Tekin, 2018, s. 54-55). Türklerde düğün için belirli bir zaman dilimi bulunmamakla birlikte Türk toplulukları genellikle ilkbahar mevsimini tercih etmişlerdir. Düğün merasimi erkek tarafının kız evine gelmesiyle başlamaktadır. Düğünlerde yemek ikram edilmesi yaygın âdetlerdendir. Düğün yemeğine "*küden*" adı verilmektedir (Koca, 2019, s. 150). Düğün yemeklerine halkın katılması birlik ve beraberlik açısından oldukça önemlidir. Böylece halkın kaynaşması sağlanmaktadır. Kelin sözcüğü gelin (Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 404; III, 12, 242), küdegi sözcüğü güvey (Kaşgarlı Mahmud, 2021, III, 12, 166), sağdıç sözcüğü düğünde gelin

veya güveye kılavuzluk eden kimse anlamında olup genellikle güveynin yanında yürüyen, düğün öncesinde ve esnasında güveye evlilik kurallarını öğreten kimsedir. Geline yardımcı olan kadına ise yenge adı verilmektedir (Gülensoy, Cilt 2, 2007, s. 712). Karabaş/egelik karabaş sözcüğü gelinin yanında ona kılavuzluk eden sağdıç kadın anlamına gelmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 150; III, 222).

Düğün merasiminin tamamlanmasının ardından gelinin babası kızını güveye teslim eder. Türklerde gelin alma merasimi, gelin kızın babasının evinden kocasının evine götürülmesidir. Bu süreç, gelin göçü veya gelin götürmesi olarak adlandırılmaktadır (Ataman, 1992, s. 43). Gelin baba evinden çıkarılmadan önce kuşağına kırmızı kurdele bağlanır. Buna gelin kuşağı denilmektedir. Gelin, baba evinden giderken yabancı kimselere görünmemek için yüzüne duvak örtülmektedir. Bu örtüye didek adı verilmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 408). Gelinin yeni evine süslenmiş bir at üzerinde getirilmesi âdettendir. Dede Korkut Hikâyeleri'nden Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Destanı'nda gelinin baba evinden çıkarılarak kendi evine götürülmesi "*oğlu olan evlendirmiş, kızı olan kocaya vermiş*" sözleriyle aktarılmıştır (Ergin, 2018, s. 70). Gelinin oturacağı eve geldiğinde gelin indirme esnasında saç geleneği uygulanmaktadır. Mendiri sözcüğü, gelin ile güveynin başlarına saç saçmak için toplanılan yer anlamındadır (Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 492). Saçıya "*saçuv*" veya "*çaçılama*" denilmiştir (Ögel, 1979, s. 185). Saç saçmak bir nevi düğün armağanı olarak değerlendirilebilir. Gelin indirme merasiminde saçılanlar arasında avcılık devrinde avın kanı, yağı ve eti; konargöçer yaşam tarzında süt, kıymız ve hayvanların yağı; tarımsal faaliyetlerin yapıldığı dönemde darı, buğday, muhtelif meyveler yer almaktadır (İnan, 2000, s. 167). Gelin indirildikten sonra yeni evine girerken eşige basmamaya özen göstermiştir. Eşik, Türklerde kutlu sayılmış ve gelinin eşige basmasını engellemek için üzerine halı

ya da kumaş serilmiştir (Ögel, 1979, s. 185). Gelin eve girdikten sonra ocakta yanan ateşe yağ parçaları atar (İnan, 1948, s. 132). Türkler bu ritüelin eve uğur ve bereket getireceğine inanmışlardır. Gelin için yeni evinde ipek kumaşlardan süslenerek hazırlanmış odaya “*münderü*” adı verilmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 529).

Türklerde aile bütünlüğüne önem verilmiştir. Bazı durumlarda evlilik müessesinin sona erdiği de görülmektedir. Türk toplumunun genelinde boşanma ancak eşlerin birlikte yaşamak istememesi, şiddetli geçimsizlik, taraflardan birinin eşlik vazifesini yapamaması, aldatma, psikolojik veya fiziki bir hastalık, kocanın karısının rızasını almadan ikinci bir defa evlenmesi durumlarında görülür. Türklerde kadını boşamak, bir erkek için büyük ayıptır (Gömeç, 2018a, s. 45-46). Bunun gerçekleşmesi erkeğin kız evine verdiği kalının yanması anlamına gelmektedir. Kadının da istediği zaman kocasını terk edip baba evine dönemezdi. Böyle bir durum gerçekleşirse kız evinin kalını geri ödemesi gereklidir. Türklerde kocası ölmüş, kocasından ayrılmış kadın için tul sözcüğü dul, tuğsak/tul tuğsak sözcüğü dul kadın, kuduz sözcüğü dul kadın anlamında kullanılmıştır (Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 365, 468; III, 133).

4. Aile ve Akrabalık Bağları

Türklerde ailenin oluşumu akrabalık ilişkisine dayalıdır. Aile anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yapısındadır. Türkler babaya kang adını vermişlerdir. Bu sözcük zamanla ata biçimine dönüşmüştür (Ögel, 1979, s. 168). Ata sözcüğü evin büyüğü için kullanılmakta olup baba, büyük baba anlamına gelerek saygı duyulan kimseyi ifade etmektedir (Gülensoy, Cilt 1, 2007, s. 86). Babayı temsil eden sözcükler eski Türk yazıtlarında kang ve ata biçiminde yer almıştır. Göktürk ve Uygurlardan kalan yazılı metinlerde daha çok kang sözcüğü kullanılmıştır (Aydın, 2022, s. 32). Eçü apa sözcüğü büyük

baba (dede) karşılığında kullanılmıştır (Koca, 2019, s. 157).

İslamiyet'ten önce Türk toplumunda aile yapısında annenin önemli bir yeri vardır. Türklerde kadına büyük değer ve önem verilmiştir. Türklerde kadın “*evin dayacağı*” (çadırın orta direği) olarak nitelendirilmiştir (Koca, 2019, s. 145). Kadın, itibar sahibidir. Türklerde kadının düşman eline düşmesi büyük zillet olarak değerlendirilmiştir. Urugut sözcüğü kadın, beşiglig urugut ise beşikli, emzikli kadın anlamına gelmektedir. Katun sözcüğü kadın, hatun, katunlanmak sözcüğü hanımlanmak, han karısı şekline girmek, oğlagu katun sözcüğü ise asaletli, asil kadın anlamına gelmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 138, 153, 178, 376, 410, 509; II, 9, 22, 56; III, 36, 50, 58, 206, 240). Kadına değer katan özelliklerin başında annelik yer almaktadır. Anne sadece çocukların yetiştirilmesinde değil aynı zamanda aile içindeki kararlarda da söz hakkına sahiptir. Anne, eşiyile birlikte aileyi yöneten birey olarak kabul edilmiş ve evdeşi yani ev arkadaşı olarak görülmüştür (Koca, 2002, s. 16). Türkler, anneyi ifade etmek için ağırlıklı olarak ög sözcüğünün yanı sıra ana sözcüğüne de kullanmıştır (Aydın, 2022, s. 29). Bu sözcüklerin yanı sıra anne için uma sözcüğü de kullanılmıştır (Caferoğlu, 2021, s. 265). Annesi olmayan kimse ise ögsüz olarak tanımlanmıştır. Sütannelik kavramı da Türklerde görülmektedir.

İslamiyet'ten önce Türk ailesinin önemli unsurlarından biri çocuklardır. Türklerde çocuk sahibi olmak önemlidir. Bir kadının analık özelliğini kazanması çocuk sahibi olmasıyla ilişkilidir. Çocuksuz ailelerin itibarı oldukça düşüktür (Ünalın ve Öztürk, 2008, s. 97). Dede Korkut Hikâyeleri'nden Dirse Hân Oğlu Boğaç Han Destanı'nda ziyafet için bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere de kara otağ kurdurmuştu. “*Kimin ki oğlu kıızı yok, kara otağa kondurun. Oğlu olanı ak otağa, kıızı olanı kızıl otağa kondurun.*” ifadesi çocuksuz ailenin itibarının olmadığını göstermektedir (Ergin, 2018, s. 21).

Çocuklar için kenç sözcüğü genç ve çocuk, kengçi sözcüğü son beşik, sonuncu evlat, çamrak/çar çamrak sözcüğü çoluk çocuk anlamında kullanılmıştır (Caferoğlu, 2021, s. 106; Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 169, 278, 469; II, 148, 304, 307; III, 181, 270, 438). Erkek çocuklar için oğul, urı/orı, urı oğlan, oğlan; kız çocukları için kız, kız oğlan kız, ev kızı gibi sözcükler kullanılmıştır (Koca, 2019, s. 158). Tun sözcüğü kadının ilk çocuğu, aştal oğul sözcüğü ise birinin en son çocuğu anlamındadır (Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 105; III, 137). Ailede ölüm veya boşanma durumlarında geride kalan veya ayrılan erkek ve kadın yeniden evlenebilmekteydi. Böyle durumlarda çocuklar yeni aileye dâhil edilmiştir. Bu çocukları diğer kardeşlerden ayırt etmek için ögey oğul (üvey oğul), ögey kız (üvey kız) veya baldır oğul (üvey oğul), baldır kız (üvey kız) denilmektedir. Bu çocuklar için tutuncu oğul ifadesi kullanılmak suretiyle diğer kardeşlerinden ayrılmıştır (Koca, 2019, s. 158). Tutunçu oğul sözcüğü evlatlığa alınmış çocuk anlamındadır (Kaşgarlı Mahmud, 2021, III, 375). Bu sözcük Türklerde evlatlık müessesesinin olduğunu göstermektedir. Uygurlardan kalan hukuk vesikalarında, evlatlık verilen oğul ile babalığın karşılıklı uymak zorunda oldukları kurallar yer almaktadır. Örneğin, evlatlık verilen oğul yeni ailesine karşı ahlaki görevlerini yerine getirmek zorundadır ve bu sorumluluklarını yerine getirmediği takdirde cezalandırılacaktır. Bunun karşılığında baba da evlatlık aldığı çocuğa kendi öz evladı gibi davranarak onun bütün maddi ve manevi sorumluluklarını üstlenecektir. Eğer ilerleyen yıllarda baba başka bir çocuk sahibi olursa, evlatlık alınan çocuğu öz evladından ayırt etmeyecek, onun her yönden yetişmesine özen gösterecektir. Evlatlık alınan çocuk, aileye ait bir birey olarak görülmekte ve diğer aile üyeleriyle eşit haklara sahip olmaktadır. Evlatlık alma ile ilgili Türklerde sosyal ve hukuki açıdan birtakım uygulamalar dikkat çekmektedir. Evlatlık yakın akrabadan alınmışsa herhangi bir tören yapılmazken dışarıdan

alındığında aile fertlerinin de bulunduğu bir tören düzenlenmiştir.

İslamiyet'ten önce Türklerde kardeşler, baba soyundan gelmektedir. Bundan dolayı kardeşler soy ve akrabalarının üyeleri olarak kabul edilmiştir. Türklerde aynı babanın oğullarına kangdaş, üvey kardeşler için ise kangsık adı verilmiştir (Ögel, 1979, s. 168). Kadaş sözcüğü kardeş, hısımlık akraba; kadaşlık sözcüğü ise kardeşlik, hısımlık anlamındadır. Karındaş sözcüğü kardeş, emikdeş sözcüğü ise bir memeden emen iki çocuk, süt kardeş anlamında kullanılmıştır (Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 86, 403, 407, 503; II, 102; III, 62, 96, 143). Türkler aynı memeden emen çocukları da kardeş kabul etmiştir. Türklerde bu kavramlar birinci derecede akrabalığın varlığına işaret etmektedir.

Ağabeyi ifade etmek için eçi, büyük kardeşe açık, abla anlamındaki büyük kız çocuklara eçe, eke veya eze adı verilmiştir (Aydın, 2022, s. 37; Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 64; Koca, 2019, s. 158). İni sözcüğü yaşça küçük erkek kardeşi ifade etmektedir. Bu sözcük aynı zamanda kocanın küçük erkek kardeşi anlamına da gelmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 93; III, 7). Yurç, kadının küçük erkek kardeşidir (Kaşgarlı Mahmud, 2021, III, 7). Dede Korkut Hikâyeleri'nden Kazan Bey Oğlu Uruz Beyin Esir Olduğu Destanı'nda "Oğul oğul ay oğul/Mürüvvetim oğul/Karşı yatan kara dağımın yükseği oğul" dizeleri oğul için söylenmiştir (Ergin, 2018, s. 109). Yine Dede Korkut Hikâyeleri'nden Basat'ın Tepegözü Öldürdüğü Destanı'nda "Karşı yatan kara dağımın yükseği kardeş/Akıntılı güzel suyumun taşkımlı kardeş" dizeleri Türklerde kardeşin önemini göstermektedir (Ergin, 2018, s. 176). Singil/sinil sözcüğü küçük kız kardeşi ifade etmektedir (Aydın, 2022, s. 41). Baldız, kadının kendinden küçük kız kardeşidir (Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 457; III, 7).

Eski Türk ailesinde anne ve baba, çocuklarına sevgi bildirmek için uluçı (yav-

rum) sözcüğüyle hitap etmişlerdir. Aynı şekilde çocuklar da babalarına atakı yani babacığım, annelerine de anakı yani anacığım şeklinde hitap etmişlerdir. Öte yandan küçük kardeşler, ağabeylerine ve ablalarına büyük kardeşim (açıkım) diye hitap etmişlerdir (Koca, 2019, s. 155). Türklerde oğlanı yetiştirmek babanın, kızı yetiştirmek ise annenin görevi olarak görülmüştür. Ataç sözcüğü büyüklük gösteren çocuk anlamında kullanıldığı gibi hem babacığım hem de babasına çeken oğlan karşılığı olarak söylenmiştir (Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 52; II, 80). Türkler, babadan oğula doğuştan birçok şeyin geçtiğine inanmışlardır. Nitekim “*ata oğlu ataç doğar*” yani “*babanın oğlu babasına benzeyerek doğar*” atasözü bu inanın en eski tanığı olarak görülmektedir (Ögel, 1979, s. 168). Türklerde babanın görevi, ailenin geçimini sağlamak, aileyi korumak ve yetişmiş evlatlarını evlendirmektir. Erkek evlatların yetişmesi ve ailenin faaliyetlerine katılması babanın yükünü hafifletmiştir. Türklerdeki “*Tay yetişirse at dinlenir, oğul yetişirse baba dinlenir.*” atasözü bu anlayışı yansıtmaktadır. Bundan dolayı Türklerde erkek evlada büyük değer ve önem verilmiştir. Soyun devamı da erkek evlat sayesinde mümkün olmuştur (Koca, 2019, s. 144-145). Anaç sözcüğü ise hem anacığım hem de anasına çekmiş soylu kız anlamına gelmektedir (Ögel, 1979, s. 170). Bunun yanı sıra anaç sözcüğü küçükken büyük bir anlayış gösteren kız, anacık anlamındadır (Kaşgarlı Mahmud, 2021, I, 52). Türklerde kız evladı yetiştirmek de annenin görevidir. Türklerde “*babasız oğul, anasız kız*” bakımsız kabul edilmiştir (Koca, 2019, s. 145).

İslamiyet'ten önce Türk topluluklarında ailenin birinci ve ikinci kuşakları arasındaki akrabalığı ifade etmek için çeşitli sözcükler kullanılmıştır. Amca, dayı, hala ve teyze çocukları için atı, çıkan, yigün/yegin (yeğen) gibi kelimeler kullanılırken, bu çocuklar da babalarının erkek kardeşlerine eçi/içi (amca), kız kardeşlerine de kükü/küküyü (hala) şeklinde hitap etmekteydiler. Anne-

lerinin erkek kardeşlerine tagay (dayı), kız kardeşlerine de eze veya günümüzde olduğu gibi teyze (teze) denmekteydi. Ayrıca ailenin yaşça küçük fertleri, ağabeylerinin eşleri için yenğge (yenge) ifadesini kullanırlardı. Ailenin reisi ise eşinin erkek kardeşlerine yani kayın biraderlerine yurç demektedir (Koca, 2019, s. 159).

Kaynakça

Arsal, S. M. (2020). *Türk Tarihi ve Hukuk*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ataman, S. Y. (1992). *Eski Türk Düşünleri ve Evlenme Rit'leri*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Aydın, E. (2022). *Eski Türklerde Gündelik Hayat*. Kronik Yayınları.

Caferoğlu, A. (2021). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Divitçioğlu, S. (2000). *Kök Türkler (Kut, Küç, Ülüğ)*. Yapı Kredi Yayınları.

Doğan, D. M. (2020). *Osmanlıca Yazılışlı Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. Yazar Yayınları.

Durmuş, İ. (2016). *Türk Kültürüne Giriş*. Akçağ Yayınları.

Eberhard, W. (1996). *Çin'in Şimal Komşuları*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ergin, M. (2018). *Dede Korkut Kitabı*. Boğaziçi Yayınları.

Gökalp, Z. (1976). *Türk Medeniyeti Tarihi*. (İ. Aka ve K. Y. Koprıman, Haz.). Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gömeç, S. Y. (2018a). *Türk Kültürünün Ana Hatları*. Berikan Yayınları

Gömeç, S. Y. (2018b). Eski Türklerde Aile. *Düşünce ve Tarih Dergisi*, 4 (49), ss. 4-15.

Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Cilt II, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Cilt I, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Güler, A. (1992). İlk Yazılı Türkçe Metinlerde Aile ve Unsurları. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde*

Türk Ailesi (Cilt I, ss.39-53). T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını.

İnan, A. (1948). Göçebe Türk Boylarında Evlatlık Müesseseleriyle İlgili Gelenekler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 6 (3), ss. 127-137.

İnan, A. (2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İnan, A. (2020). *Makaleler ve İncelemeler*. Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İzgi, Ö. (2020). *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kafesoğlu, İ. (1993). *Türk Millî Kültürü*. Boğaziçi Yayınları.

Koca, S. (2002). Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat. *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt III, ss.15-37). Yeni Türkiye Yayınları.

Koca, S. (2019). *Türk Kültürünün Temelleri*. Berikan Yayınevi.

264 Lin Gan (1999). Göktürklerde Gelenekler ve Dinî İnanışlar. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (4), ss. 219-223.

Otkan, P. (2021). *Tarihçinin Kayıtları'na (Sbi Ji) Göre Hunlar*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ögel, B. (1979). *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. Kömen Yayın Dağıtım.

Özkan, N. (2001). İsme Gelen Ekleri de Alan bir Fiil Gövdesi: Belir-. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 49 (2001), ss. 205-212.

Rasony, L. (1971). *Tarihte Türklük*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Sarıtaş, E. (2010). Çin Kaynaklarına Göre Hunlarda Evlilik ile İlgili Gelenekler. *Doğu Araştırmaları*, (5), ss. 33-42.

Selçuk, S. (2020). *Selenge'den Tuna'ya Türk Kültür Tarihine Dair Notlar*. Çizgi Kitabevi.

Sevinç, N. (1987). *Eski Türklerde Kadın ve Aile*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Taşagül, A. (2021a). *İlk Türkler Bozkırdan Dünyaya Yayılanlar*. Kronik Yayınları.

Taşagül, A. (2021b). *Bozkırın Kağanlıkları Hunlar, Tabgaçlar, Göktürkler, Uygurlar*. Kronik Yayınları.

Tekin, T. (2018). *Orhon Yazıtları Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. BilgeSu Yayıncılık.

Türkdoğan, T. (1992). Türk Ailesinin Genel Yapısı. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi* (Cilt I, ss.29-66). T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını.

Ünalın, S. ve Öztürk, H. (2008). İslamiyet'ten Önce Türklerde Eğitim ve Öğretim, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13 (2), ss. 89-109.

Yuvalı, A. ve Demirci H. (2021), *Türk Dünyası'nın Ortak Kültür Taribinde Aile ve Kadın*. Selenge Yayınları.